

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Griekse onafhankelijkheidsstrijd (1821-1832) en het Europese filhellenisme

Gouw, P.

Citation

Gouw, P. (2019). De Griekse onafhankelijkheidsstrijd (1821-1832) en het Europese filhellenisme. *De Boekenwereld*, 35(4), 34-39. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3152372>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3152372>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Griekse onafhankelijkheidsstrijd (1821-1832) en het Europese filhellenisme

Patrick Gouw

‘Mooi Griekenland, reliek uit beter tijden,
Onsterfelijk, maar prooi der barbarij!
Wie zal uw zonen nu ten oorlog leiden
En wie bevrijdt u uit de slavernij?’
(Lord Byron, *De omzwervingen van jonker Harold*, II.73; vert. Ike Cialona)

Inleiding

De inname van Constantinopel door sultan Mehmed II op 29 mei 1453 is in veel opzichten een cesuur in de wereldgeschiedenis. Met de val van ‘de Stad’ kwam er niet alleen een einde aan het Byzantijnse Rijk, maar het markeerde ook het officiële begin van de zogenaamde ‘Tourkokratia’. Meer dan vier

eeuwen zou de Balkan overheerst worden door de Ottomaanse Turken. Daaronder viel ook het grondgebied van het huidige Griekenland, dat in de vroegmoderne periode grotendeels samenviel met de territoriale aanduidingen Rumeli en de Morea (Peloponnesos). Binnen de traditionele Griekse historiografische traditie wordt deze periode nog altijd gezien als ‘de eeuwen van duisternis’, een tijdvak waarin de christelijke bevolking onophoudelijk zou hebben gezocht onder een tiranniek bewind van onderdrukking en slavernij. Pas in maart 1821 lukte het een onwaarschijnlijke coalitie van intellectuelen in ballingschap, lokale krijgsheren, scheepskapiteins en geestelijken om de Griekse Revolutie (Ελληνική

Sultan Mehmet II (1432-1481), veroveraar van Constantinopel.

C. Mannert, *Charte von der Europaischen Turkey, Klein Asien, einem Teile Syriens und andern angränzenden Ländern*, Nürnberg: Schneider & Weigel, 1804. COLLBN Port. 167 N 52.

grotendeels ingegeven door geopolitieke overwegingen, maar de directe aanleiding werd gevormd door de speciale betekenis die in het Westen aan ‘Hellas’ werd toegekend.

‘Grecomania’ in west-Europa

Sinds de herontdekking van de klassieke Oudheid in de Renaissance waren aristocraten en intellectuelen op zoek gegaan naar de fysieke overblijfselen van die oude wereld. In de 17^e en de 18^e eeuw waren hun zogenaamde ‘Grand Tours’ hoofdzakelijk gericht geweest op de Romeinse beschaving in Rome en Italië. Vanaf circa 1750 verlegde men echter de belangstelling naar Griekenland, omdat in de antieke Griekse kunst, literatuur en staatsinrichting de werkelijke bakermat van de westerse cultuur werd gezien. Met name de sterk geïdealiseerde Atheense democratie, als verondersteld summum van politieke vrijheid en onafhankelijkheid,

diende als inspiratiebron en gids voor de vrijheidsbewegingen die overal in Europa de kop opstaken. Een strikte navolging van ‘het Gouden Tijdperk van Hellas’ werd voor velen dan ook het nieuwe ideaal. Dit bracht een ‘filhelleens’ (philhellên = ‘vriend van de Grieken’) klimaat van ongekende productiviteit teweeg: de publicatie van reisverslagen, vertalingen en nieuwe uitgaven van klassieke literatuur, het uitvoeren van ‘archeologische’ verkenningen (vaak gepaard gaand met grootschalige kunstroof!) en het optrekken van neoclassicistische gebouwen in Europese hoofdsteden (b.v. München). Tegelijkertijd leidde de westerse ‘Grecomania’ tot de gedachte dat de contemporaine Grieken de directe nakomelingen waren van de grote geesten uit de bloeitijd van de Griekse beschaving (5^e eeuw v. Chr.), zoals Perikles, Aeschylus en Sokrates. In die zienswijze was het voor tijdgenoten onbestaanbaar dat het vrijheidslevende Griekse volk nog langer zou moeten zuchten onder Ottomaanse heerschappij.

Filhellenisme in actie

Het uitbreken van de opstand in 1821 leidde dan ook tot geestdriftige activiteiten onder westerse intellectuelen, die hoopten dat de gedroomde herleving van het antieke Griekenland nu daadwerkelijk gestalte zou gaan krijgen. Vooral in Frankrijk en in de Duitse staten nam deze beweging een hoge vlucht. Bijzondere vermelding moet uitgaan naar koning Ludwig I van Beieren, een hartstochtelijke grecofiel met wie in 1825 het filhellenisme zelfs op de troon kwam. Hij zag in de oude Grieken ‘der edler’n *Menschheit treue Wiege*’ en maakte van zijn hoofdstad München het ‘Athene aan de Isar’. Het was zijn zoon Otto die uiteindelijk na de onafhankelijkheid de eerste vorst van het Koninkrijk Griekenland zou worden. Aanvankelijk stonden de filhellenen echter alleen in hun enthousiasme voor de Griekse vrijheidsstrijd. Veel van hun conservatieve regeringen vreesden dat onrust op de Balkan de betrekkingen met het Ottomaanse Rijk zou schaden. Veel landen hadden grote handelsbelangen in de Levant (het oostelijke Middellandse Zeegebied) en wens-

ten die niet op het spel te zetten. Bovendien was er in de nasleep van de Napoleontische oorlogen, waarin Europa op zijn grondvesten had geschud, bij het Congres van Wenen (1815) een Europees machtsevenwicht tot stand gekomen dat juist de eerdere staatkundige status-quo had hersteld en revolutionaire tendensen wenste tegen te gaan. Er waren desalniettemin wel degelijk Europese politici met pro-Griekse sympathieën, zoals de Franse minister van Buitenlandse Zaken Chateaubriand en zijn Britse collega George Canning, maar zij lieten hun persoonlijke gevoelens minder zwaar wegen dan het staatsbelang. De filhellenen was er dus alles aan gelegen om de publieke opinie te beïnvloeden. Dit leidde tot een stortvloed aan publicaties, in de vorm van boeken, pamfletten en dichtwerken. Hun oproep tot steun voor de Griekse zaak leunde op drie pijlers. Enerzijds was er de – zwaarwegende – morele ‘ereschuld’ om iets terug te doen voor de grondleggers van de westerse beschaving. Anderzijds werd er gewag gemaakt van het tirannieke en onmenselijke

De Amerikaanse medicus Samuel Howe, filhelleense vrijwilliger in de Griekse Onafhankelijkheidsoorlog. Schilderij van John Elliot (1876); Brown University.

karakter van het Ottomaanse bewind in Griekenland. Er bestond sinds de Kruistochten een lange traditie om ‘de Turk’ als barbaar te zien, iemand die de dappere en deugdzaam Grieken mishandelde en afperste, en vrouwen, kinderen en jongens tot slaaf maakte. Voor enige nuance was in dit beeld, al dan niet bewust, geen ruimte. Een ander veelgehoord argument voor interventie was van religieuze aard en belichtte een post-klassieke erfenis van het oude Griekenland, nl. het christendom. Hoewel orthodox bezag men de Griekse tijdgenoten wel degelijk als medechristenen, wier geloofsuitoefening ernstig zou worden bedreigd door hun islamitische overheersers. De strijd werd door sommigen dus ook gelegitimeerd als een religieuze oorlog. De eerder genoemde Beierse koning Ludwig I verwoordde het in zijn eigen dichtwerk ‘*Zuruf an die Hellenen*’ (1822) als volgt:

Comités ter ondersteuning van de opstandelingen

Veel auteurs van pro-Griekse werken schreven vanuit hun lidmaatschap van filhelleense comités, waarvan er in de eerste jaren van de opstand enkele honderden werden gevormd in heel Europa. Duitsland en Zwitserland liepen hierbij voorop, maar andere landen volgden al spoedig. De officiële proclamatie van president James Monroe, waarin hij zijn goedkeuring uitsprak over de Griekse vrijheidsstrijd, betekende het begin van diverse comités in de Verenigde Staten, bijvoorbeeld in Boston, New York en Philadelphia. Via dit soort lokale organisaties werd opgeroepen om geld te done- ren aan de goede zaak. Ook organiseerde men benefietconcerten en manifestaties. Men slaagde er langs deze weg in om grote bedragen bijeen te brengen, die werden aangewend om wapens, munitie, voedsel en medicijnen te leveren aan de opstandelingen. De Zwitserse bankier Jean Gabriel Eynard fungeerde hierbij als financier en centrale tussenpersoon, omdat hij via zijn

Scène des massacres de Scio, schilderij van Eugène Delacroix (1824); Louvre.

vele contacten ter plaatse de bevoorrading in het tot chaos vervallen Griekenland op gang wist te houden. Veel welgestelde filhellenen gingen ook over tot het verstrekken van leningen uit eigen zak aan de provisionele Griekse regering. Weer anderen verleenden steun aan Griekse vluchtelingen die hun vaderland ontvlucht waren.

Ten strijde

Een selecte groep sympathisanten ging nog een stap verder. Naar schatting 1200 filhellenen reisden daadwerkelijk af naar Griekenland met de intentie om deel te nemen aan de gewapende strijd. Één van hen, de Amerikaanse medicus Samuel Howe, gaf in zijn memoires een treffende typering van het bonte en weinig samenhangende gezelschap dat hem daar omringde:

‘What an assemblage of romantic, adventurous, restless, crackbrained young men from the four corners of the world! How much courage and talent to be found among them, but how much more of pompous vanity, of weak intellect, of mean selfishness, of utter depravity!’

Het werd de buitenlandse vrijwilligers overigens niet gemakkelijk gemaakt om uit te reizen: op instigatie van de Oostenrijkse staatsman Von Metternich (dé grote architect van het Congres van Wenen) werden door diverse regeringen de grenzen gesloten voor dit type reizigers.

Velen van hen raakten bij aankomst in Griekenland al snel hevig gedesillusioneerd. Hun geromantiseerde beeld van ‘Hellas’, dat vaak het geestesproduct was van schrij-

vers, dichters en denkers die enkel vanuit hun studeerkamers opereerden, bleek totaal niet overeen te stemmen met de werkelijkheid. De contemporaine Grieken leken in weinig tot niets op hun zo geïdealiseerde, vermeende voorvaders uit de Oudheid en van een eensgezinde, goed voorbereide strijd tegen de Ottomanen bleek geen sprake te zijn. De opstandelingen waren hopeloos verdeeld over de te volgen krijgstaktiek en de verschillende krijgsheren (de zogenaamde ‘kleften’) opereerden met evenveel vuur met als tegen elkaar. Daarnaast werden de vrijwilligers met hun goedbedoelde militaire adviezen lang niet altijd vriendelijk onthaald.

Ondanks hun slechte ervaringen ter plaatse zagen de filhellenen hun zaak echter wel gerechtvaardigd worden door het hardhandige Ottomaanse optreden tegen de opstandelingen. Met name de gebeurtenissen op Chios (Scio) leidden tot grote internationale verontwaardiging. Op dit eiland in de Egeïsche Zee werd in het voorjaar van 1822 een lokale opstand neergeslagen, waarna bij wijze van represaille niet minder dan twintigduizend inwoners vermoord werden en enkele tienduizenden mannen, vrouwen en kinderen in slavernij weggevoerd. Berichten over die slachtpartij haalden de krantenkoppen in alle Europese hoofdsteden en brachten de filhelleense pennen andermaal in beweging.

De meeste impact ging echter uit van een kunstwerk dat in 1824 op de Parijse Salon werd gepresenteerd. De romantische schilder Eugène Delacroix gaf met zijn *Scène des massacres de Scio* een indringend beeld van de verwoesting, wreedheid en wanhoop op Chios. Het was feitelijk een staaltje ‘fotojournalistiek’ *avant la lettre* én een politiek protest ineen. Andermaal zag men het bewijs van de onmenselijkheid der Turken jegens de Griekse opstandelingen. Dat diezelfde onderdrukte vrijheidsstrijders een jaar eerder bij het beleg van Tripolitsa tot een vergelijkbare slachting waren overgegaan onder de Turkse (en joodse) bevolking werd niet of nauwelijks gemeld in westerse media.

Rebel with a Greek cause: Lord Byron

Van doorslaggevend belang moet het optreden van één man worden bezien: de Britse schrijver, dichter en politicus George Gordon, beter bekend als Lord Byron. Als absolute superster van de Romantiek had hij met zijn meesterwerk *Childe Harold’s Pilgrimage* (1811) in hoge mate bijgedragen aan de veelgehoorde wens tot herleving van de klassieke Oudheid. Geheel in stijl met zijn literaire leidmotief, de eenzame held die het opneemt voor de onderdrukten, trok ook hij in 1823 als vrijwilliger naar Griekenland. Hij besloot om zich aan te sluiten bij de opstandelingen in Missolonghi, de stad aan de westkust die onlosmakelijk verbonden is geraakt met het heroïsche verzet van de burgerbevolking tegen de Ottomaanse bezetter. Byron kwam niet met lege handen: bij vermogende Londenaren had hij niet minder dan £ 800.000 opgehaald voor een eerste lening aan de nieuw te vormen staat. Uit eigen middelen bracht hij nog eens £ 4.000 mee. Om dat laatste kapitaal te kunnen schenken, verkocht hij zelfs zijn landgoed Rochdale Manor in Schotland.

Byron’s optreden was kort, maar zeer krachtig. Zonder enige militaire actie te hebben gezien, bezweek hij enige maanden na aankomst in Missolonghi op 19 april 1824 aan een

De ontvangst van Lord Byron in Missolonghi, schilderij van Theodoris Vryzakis (1861); Nationale Pinakothek, Athene.

koortsaanval. Desalniettemin kan worden gezegd dat zijn populariteit, inzet en charisma meer voor de Griekse zaak hebben betekend dan de inspanningen van alle andere filhellenen bij elkaar. Meer dan wie ook is hij één van de symbolen van de Griekse opstand geworden. Hij wordt in het moderne Griekenland nog altijd als martelaar en een nationale held gezien, getuige de vele wijken, straten, pleinen die naar hem vernoemd zijn en de talloze standbeelden van hem die overal te vinden zijn.

Rond het overlijden van Byron valt er een kentering te bespeuren in de houding van de Europese mogendheden jegens de opstandelingen. Hoewel er rond 1825/6 militair gesproken van stagnatie sprake was, begon bij velen het besef neer te dalen dat het Ottomaanse Rijk in verval was geraakt, en dat haar bezittingen op de Balkan geen lang leven meer beschoren zouden zijn. Ondanks het overeengekomen Europese machtsverzicht besefte men dat actief ingrijpen in Griekenland de beste optie zou zijn ter verzekering van de eigen belangen in de regio.

Het was uiteindelijk de alliantie van Groot-Brittannië, Frankrijk en Rusland die de Ottomanen een beslissende nederlaag wist toe te brengen in de zeeslag bij Navarino (1827). De opstand was daarmee

nog niet direct voorbij, maar na een serie verdragen werd de sultan uiteindelijk gedwongen om zich neer te leggen bij de onafhankelijkheid van Griekenland (1832). Dit vormde de opmaat voor de geleidelijke desintegratie van het Ottomaanse Rijk (ook wel de ‘Oosterse Kwestie’ genoemd), een proces dat in de tweede helft van de negentiende eeuw en de jaren tot aan de Eerste Wereldoorlog voor grote beroering op de Balkan zou blijven zorgen.

Filhellenisme in de Nederlanden

Ook in de Nederlanden raakte de Griekse zaak een gevoelige snaar, zij het op een meer bescheiden schaal. In eerste instantie hadden in kranten en tijdschriften vooral vertaalde pamfletten gecirculeerd, maar al snel werd ook hier overgegaan tot de stichting van filhelleense comités. Net als elders in Europa werd driftig geld ingezameld. Zo werd in 1822 door het Amsterdamse comité de niet onaanzienlijke som van 8000 dukaten bijeengebracht, die o.a. werd aangewend om via het Nederlandse handelsschip *Le Brisière* clandestien wapens te leveren aan de opstandelingen. De bemiddeling van in Amsterdam woonachtige Griekse kooplieden was daarbij van doorslaggevend belang.

Om eenheid in al die lokale filhelleense initiatieven te brengen werd in 1825 in Den Haag het *Centrale Comité tot Ondersteuning der Grieken* gevormd, voorgezeten door de liberale staatsman Gijsbert Karel van Hogendorp. Na dramatische berichten over de val van het opstandige Missolonghi (de stad waar Byron het leven had gelaten) zocht het comité opnieuw naar middelen om de publieke opinie en het regeringsstandpunt ten gunste van de opstandelingen te beïnvloeden. Daarbij kwam men uit in Leiden.

Leidse connectie

Een vooraanstaande figuur binnen het filhellenisme van de Lage Landen was Nicolaas Godfried van Kampen. Deze remonstrantse autodidact, in zijn latere leven hoogleraar Nederlandse letterkunde en vaderlandse geschiedenis aan het Athenaeum Illustre (voorloper van de Universiteit van Amsterdam) bracht een

Portret van Nicolaas Godfried van Kampen, hoogleraar te Leiden.

Titelblad van het pamflet 'Aan de Nederlanders, bij de kampstrijd der Grieken' (1827).

te verbinden met de goede zaak, in zijn geschrift de Griekse strijd tegen de Ottomaanse onderdrukking nadrukkelijk op één lijn met de Nederlandse Opstand tegen Spanje. De sultan werd daarbij gelijkgesteld aan Filips, het optreden van de Griekse krijgsheren herinnerde in zijn optiek aan de bestorming van Den Briel, en het beleg van Misso-longhi deed denken aan dat van Leiden of Haarlem.

De impact van het pamflet laat zich niet goed achterhalen, maar van Kampen bleef zijn onderwerp

Portret van Jeanne Gallien.

groot deel van zijn leven in Leiden door. Hij was er lector Duits en tussen 1811 en 1817 als custode woonachtig en actief in de Bibliotheca Thysiana. Daarnaast werkte hij enige tijd bij de boekhandel van Jacques Murray. Daar vergaarde hij zijn kennis van de Klassieken en raakte hij gepassioneerd over de Griekse Oudheid. Hij nam daarnaast ook zitting in het Leidse comité.

Van Hogendorp en de zijnen vonden hem gaarne bereid (en achten hem capabel genoeg) om in naam van het gezelschap een beargumenteerde oproep aan hun landgenoten te doen. Dit leidde in 1827 tot de publicatie van het pamflet 'Aan de Nederlanders, bij den kampstrijd der Grieken'. Alle eventuele opbrengsten zouden ten goede komen aan de opstandelingen. De centrale boodschap was geheel in lijn met het filhelleense gedachtegoed, zoals blijkt uit het gepassioneerde voorwoord van Van Hogendorp:

'Men koope het werkje zelve, en men offert dan reeds iets aan de goede

zaak. Onder het lezen zult gij gevoelen, welken dank gij aan God verschuldigd zijt voor de verlossing van Nederland, eerst uit den klauw van den Spaanschen tijger, en te onzen dage uit de harde dienstbaarheid der Franschen ...

De Grieken, dat volk, dat alles opgeofferd heeft voor de vrijheid van geweten en nationale onafhankelijkheid, hebben regt, zich tegen monsters te verzetten, en niet opnieuw onderworpen te worden aan het ijzeren dwangjuk van Mohamedanismus en Turksche willekeur. De Turken zijn wreed, en blijven, wat zij te voren waren, Turken, die nu reeds zoo verschrikkelijk tegen Christenen woeden, en eens, met meerdere magt bekleed, alle Christenhonden, indien dit niet tijdig worde asgekeerd, aan hunne fanatieke woede zullen opofferen. Wie hieraan twijfelt, leze, te zijner overtuiging, dit geschrift van Van Kampen, en hij zal het aan staatkundige slangen overlaten, met zulke woestaards en ontmenschten te heulen, ten nadeele van het Christendom.'

Van Kampen stelt, ongetwijfeld met als doel zijn lezers emotioneel

van verering trouw dienen. Tussen 1827 en 1834 publiceerde hij onder meer een zeventalige 'Geschiedenis van Griekenland', vanaf de Oudheid tot aan de tijd van de pas aange-treden koning Otto.

Steun uit Oegstgeest

Onder de pleitbezorgers voor de Griekse zaak bevond zich ook een zekere Cléobuline, het pseudoniem van Jeanne Gallien. Zij was de nicht (en vanaf 1817 echtgenote) van de classicus Daniël Wyttenbach, hoogleraar klassieke talen aan de Leidse universiteit en tevens bibliothecaris in de jaren 1798-1820. Naast haar huishoudelijke taken in hun buitenverblijf D'Hoge Boom te Oegstgeest bekwaamde zij zich in de klassieke letterkunde en ontwikkelde daarbij

J. Huber, Charte von Königreich Griechenland, Nürnberg: S. Beyerlein [1854]. COLLBN Port. 145 N 82.

een hartstochtelijke interesse in de klassieke Oudheid. Die kwam o.a. tot uiting in de publicatie van een vijftal werken, waarvan Alexis (1823) het sterkst laat doorklinken waarom steun aan de Griekse opstand moreel juist zou zijn: 'Hellenen! Het is van U dat wij de eerdienst der Musen ontvingen'. Zij droeg het werk op aan Adamantios Korais, de meest prominente Griekse intellectueel van zijn tijd, en stuurde via hem ook geregeld geld aan de opstandelingen.

Nog eenmaal terug naar Lord Byron. Zijn optreden beroerde ook de Nederlandse pleitbezorgers van de Griekse zaak. De auteur C.P.E. Robidé van der Aa legde in diens mond een oproep tot eendracht onder de Grieken:

'Komt, schaart u, hand aan hand, Tot heil van 't Vaderland Om Hellas' kruisbanieren: Zweert allen, op mijn graf, En twist en tweedracht af Zoo moet ge eens zegevieren' (De Dood van Lord Byron. Uitgegeven ten voordele van de Grieken, 1827, p. 22)

En zegevieren deed Hellas uiteindelijk, zij het dat buitenlandse inbreng onontbeerlijk was om de gehate 'Tourkokratia' tot een einde te brengen. De jonge natiestaat zou in de daaropvolgende eeuwen nog veelvuldig (on)gewild met Europese interventie te maken krijgen, een situatie die tot de dag van vandaag voortduurt.